

6 Hoe een sjoccer zich bezighield met het Molinion en tabellen maakte

Wim Klinkenberg (1943).

Wanneer je het 'Overzicht der Plantengemeenschappen in Nederland' (1942) doorsnuffelt, zul je onder het Molinion een korte beschouwing vinden die neerkomt op het volgende: In ons land komen nog niet opgestelde subassociaties voor van het eigenlijke pijpestrootjesgezelschap die in onderzoek zijn; daarnaast hebben we in Nederland nog een tweede Moliniongezelschap dat verwant is aan het (hier niet voorkomende) Filipenduleto-Geranium Koch 1926. We lezen dat het gekenmerkt wordt door opvallende bloeiers als moerasspirea, wederik en valeriaan.

Nu nodig ik je uit met mij het diluviale Twente en Midden-Brabant te gaan afgrazen om eens te zien of we wellicht een verzameling planten bijeen zien, die opvalt door genoemde soorten en die misschien andere, laten we hopen karakteristieke, kenmerken heeft. Zoals steeds de laatste jaren gaan we te voet, zodat iedereen mee kan genieten van deze speurtocht naar onbekende verten. In Twente nemen we als uitgangspunt Denekamp, ons eigen N.J.N.-kamp, dat waarachtig midden tussen de gezochte plantengroepen blijkt te liggen. En in Brabant is het N.J.N.-kamp in de Logt ons uitgangspunt, vanwaar we Beerze en Rozep exploreren.

Denekamp.

Zoals je weet wordt het oostelijk deel van Twente beheerst door de Dinkel. Als je er 's zomers komt dan kun je je dat nauwelijks voorstellen: een smal ondiep beekje, dat ondanks de snelle stroom een zeer tamme indruk maakt. Wel valt de typische oeverbegroeiing op, maar het is niet anders dan normaal dat een beek haar boorden naar haar hand zet. Maar praat eens met de bewoners van Tilligte of Valthe, let maar eens op het overstapje aan de grote weg van Ootmarsum naar Denekamp, dan zal je blijken dat diezelfde Dinkel 's winters letterlijk een groot afzetgebied heeft. Geen wonder dus dat de gehele plantengroei van Oost-Twente onder invloed van deze rivier staat. Ieder jaar weer, vele maanden lang, staat een groter of kleiner gedeelte van het land onder water. Op het zand vinden we dan ook een laag beekklei die steeds dikker wordt hoe dichter we bij de zomerbedding van het stroompje komen. Hier vinden we een lemig-klei-

Kensoorten Phragmitetalia:

Phalaris arundinacea	.	.	.	3.4	+2	+2	1.2	+2	3.4	3.4	+1	+2	+2	rietgras
Glyceria maxima	.	.	.	+2	.	.	1.2	+2	+2	3.4	.	.	.	liesgras
Equisetum fluviatile	.	.	.	+1	.	+1	+1	+1	+1	+1	+1	.	.	holpipo
Phragmites australis	.	+1	.	.	.	2.4	2.3	.	.	riet

Begeleiders:

Eupatorium cannabinum	2.2	2.2	3.3	3.3	+1	+1	.	+2	3.2	3.3	5.5	.	+1	koninginnekruid
Lythrum salicaria	+1	3.3	2.3	2.3	+1	.	+1	.	+2	+1	+1	+1	+1	kattestaart
Iris pseudacorus	+1	+1	+2	+1	+2	+2	.	.	+2	+2	+2	+2	+2	gele lis
Rubus spec.	2.2	+2	+2	+1	2.3	2.3	+2	2.2	.	.	+2	+2	+2	braam
Urtica dioica	.	2.2	2.3	2.3	+1	.	.	+1	2.2	2.2	+1	.	.	grote brandnetel
Scutellaria galericulata	.	+2	.	.	+1	+1	+1	.	.	+1	+1	.	.	glidkruid
Galium palustre	.	+1	+1	+3	.	+1	.	+2	.	+1	+2	+1	+2	moeraswalstro
Hypericum perforatum	+2	.	3.3	+2	+1	st. janskruid
Stachys palustris	.	+2	+2	.	.	.	+2	.	+1	+1	.	.	+2	moerasandoorn
Galeopsis tetrahit	+1	+2	+2	+2	2.3	.	+1	.	+1	.	.	.	2.2	hennepnetel
Poa palustris	.	.	2.3	+2	.	.	2.3	1.2	.	.	+1	+1	.	moerasbeemdgras
Juncus effusus	+2	.	+2	.	+2	+2	+2	pitrus
Peucedanum palustre	.	.	.	+2	.	+1	.	.	+1	+1	+1	.	+1	melkeppe
Juncus acutiflorus	+2	+2	+2	2.2	2.3	bosrus
Agrostis tenuis	+2	.	.	.	+2	.	+2	+2	.	.	.	1.2	.	struisgras
Calystegia sepium	2.2	+2	.	+2	+2	.	.	.	haagwinde
Mentha aquatica	+1	+1	+2	.	.	+1	.	watermunt
Epilobium palustre	+1	.	.	.	+1	+1	moerasbasterdwederik
Polygonum persicaria	.	2.3	+2	+1	perzikkruid
Ranunculus repens	.	+1	+1	+2	.	kruijpende boterloem
Galium aparine	+2	+1	+1	kleefkruid
Glechoma hederacea	2.2	+1	.	+1	.	hondsdrif
Symphytum officinale	+1	2.2	3.3	.	.	smeerwortel
Ranunculus flammula	+1	+1	egelboterbloem
Lonicera periclymenum	+2	+2	kamperfoeli
Quercus robur	+1	+1	zomereik
Rubus idaeus	.	+2	+3	.	.	framboos
Potentilla erecta	+1	+1	tormentil

Mossen:

Brachythecium rutabulum	.	.	+2	.	.	+2	+2	+2	.	stekelslaapmos
Eurhynchium praelongum	.	.	+2	.	.	.	+2	fijn laddermos
Pellia epiphylla	+3	+3	3.3	

ige, vrij vochtige (grondwaterstand variërend tussen 10 en 50 cm) en voedselrijke bodem. Hier zullen we gaan opnemen het zogenaamde 'Filipenduletum', het nog niet beschreven gezelschap van moerasspirea, wederik en valeriaan (zie tabel 1).

Wat de samenstelling van het gezelschap betreft: Het zou te gek zijn aan de hand van 13 opnamen enige definitieve conclusie te trekken. Maar die 13 opnamen tonen een zo opvallende overeenkomst, dat we er toch wel iets uit kunnen opmaken. Hier in Denekamp bleek al dat het gezelschap zowel fragmentair als optimaal ontzaglijk veel voorkwam. Overal zien we de hoge planten van moerasspirea, engelwortel en koninginnekruid. Overal valt de prachtige kleurencombinatie op die wederik en kattestaart, glidkruid en wilde bertram vormen. Het is een gezelschap dat er 'durft' te zijn, fors zijn kale jonkers als schutpatronen de lucht in steekt en niet tevreden is, voordat wij als bedekking van de kruidlaag 100% noteren. Dit doen wij dan ook zonder enige aarzeling en meteen constateren we een andere eigenschap: de kruidlaag volledig ontwikkeld, daardoor geheel of bijna geheel geen mos- of bodemlaag.

Van de 4 opnamen uit Denekamp is K 20 ongetwijfeld de beste; hier zien we voor het eerst poelruit genoteerd en nog wel met 3.3 Hier is ook rietgras rijk aanwezig (3.4), terwijl moerasspirea en koninginnekruid het weinig minder doen. Geen invloeden van elzenbroek zijn hier te vinden. En juist dit staat zo nauw in verband met ons Filipenduletum.

De Logt.

Hier wordt het land beheerst door de Maas, of, voor ons beperkte gebied, door de Beerze en de Rozep, waarbij de eerste de belangrijkste is. Ook hier is 's zomers een leiflijk beekje, ongelooflijk mooi, 's winters een grote watervlakte tot vlak bij de kampboerderij. Er is echter een veel minder sterk gecultiveerd oevergebied, waardoor we elzenbroek en Moli-niëta te zien krijgen. En dat moet ons interesseren, want elk sjoccer weet: de natuur zit niet stil en zelden of nooit nemen we een climax op, het eindpunt van een sociologische successie. Zeker is dit Filipenduletum niet zo'n climax en laten we dus eens zien hoe het hiermee staat, welke invloeden het opvallendst zijn en laten we proberen enigszins vast te stellen 'tussen' welke associaties dit nieuwe gezelschap geplaatst moet worden.

Dan moet je toch opgevallen zijn, dat in de grote tabel enerzijds de kensoorten van het Molinion zijn onderscheiden, maar anderzijds ook die van

het elzenverbond en elzenbroek. Dat we bij het Molinion moeten zijn is duidelijk, maar waarom is ook het Alnion opgenomen? Dit nu hangt samen met die successie. Op grond van mijn opnamen zou ik willen beweren dat het Filipenduletum bij een natuurlijke opvolging zal overgaan in het elzenbroek. Overal waar ik deze groep opnam waren op betrekkelijk korte afstand, meestal eraan grenzend, fragmentair of goed ontwikkelde Alneta. En dan viel onmiddellijk op dat, wanneer planten als moerasspirea, koninginnekruid, valeriaan en wederik in dat Alnetum voorkwamen, ze het niet tot bloei wisten te brengen; in het onmiddellijk eraan grenzende Filipenduletum stonden ze echter optimaal. Het opvallende was dit bij C 18, al is die als opname zeker niet de fraaiste.

Bij successie hebben we meestal ook met afkomst te maken. Zo ook hier. Ons gezelschap moet zich ontwikkeld hebben uit een verlandingsgezelschap met vochtiger standplaats. Daar het moeilijk is aan te nemen dat een zo fors uit de kluiten gewassen vegetatie zou volgen op een associatie van lage plantjes (die er dan toch ook nog in te vinden zouden moeten zijn), lijkt het aannemelijk de oorsprong te zoeken bij een rietgezelschap uit de rietorde (Phragmitetalia). We hebben de kensoorten van deze orde daarom ook afzonderlijk in de tabel aangegeven. Ze blijken behoorlijk voor te komen en een begeleider als gele lis versterkt nog hun betekenis. Welke associatie nu precies in de successie vooraf is gegaan valt niet zo te zeggen en zal ook wel plaatselijk verschillen. Er valt bijvoorbeeld te denken aan het egelskopgezelschap (Glycerieto-Sparganietum) dat evenals het Filipenduletum houdt van voedselrijke, stikstofrijke (Brandnetel!) grond.

Wanneer later dit gezelschap eens gefundeerd beschreven zal zijn, dan zal blijken dat van de hierbij gepubliceerde opnamen, vele weinig zeggen ten aanzien van het associatietype. Maar opvallend zal blijven de trouw van verschillende soorten. Een braam mag dan nog zo'n brutale indringer zijn, zijn optreden in bijna alle opnamen is frappant; evenzo de grote brandnetel, die niet minder trouw is. Een en ander blijkt uit het staatsje waarin de meest presente soorten zijn samengebracht (tabel 2).

Die lijst geeft 20 soorten die in minstens 6 van de 12 opnamen voorkomen. Deze 12 opnamen werden op drie verschillende plaatsen gemaakt (Zuid-Beerze en Rozep als één gerekend). Trekken we de grens bij '75 (75 inbegrepen), dan houden we over: engelwortel, moerasspirea, wederik, kattestaart, gele lis, braam, koninginnekruid, valeriaan, wilde bertram en rietgras.

De grens is willekeurig getrokken en zegt dus weinig. Poelruit, die nog wel een kensoort is van het verbond, komt zelfs bij de meest presente 20 niet voor. Maar met al zijn beperkingen en tekortkomingen geeft dit lijstje van 11 planten ons toch een goede indruk van het Filipenduletum zoals we dat in Twente en Brabant hebben opgenomen. Aan de mannen der wetenschap om iets dergelijks op te stellen.

Tenslotte nog iets over het verspreidingsgebied van dit gezelschap. Het komt voor op het diluvium. Wel vinden we de meeste soorten ook in het Hafdistrict, maar doorgaans in een iets andere combinatie. Dr. van Zinderen Bakker heeft in zijn 'Naardermeer' een gezelschap van moerasmelkdistel beschreven. Dat is ongetwijfeld verwant aan het Filipenduletum en Ir. J. Vlieger noemt het dan ook een vermoedelijk Moliniongezelschap, waarbij dan moerasmelkdistel en moeraswolfsmelk misschien tot het alluvium beperkt zijn en daar wellicht een alluviale subassociatie van het Filipenduletum vormen.

Reis je met de trein van Zwolle naar Groningen, dan moet je eens goed opletten. Tot ongeveer Hoogeveen zul je steeds (fragmentair) de kleurencombinatie van het Filipenduletum tegenkomen, vrij regelmatig zelfs; kom je verder het noorden in, dan uiterst sporadisch, terwijl dicht bij Groningen je oog zich aan andere schoonheden zal moeten gaan wennen. Diluvium is dus niet genoeg; voedselrijke riviertjes zullen het optimum moeten geven.

Dit relaas is - ik herhaal het - onvolledig en zeer hypotetisch, afgezien van de feiten natuurlijk. Misschien kan Kruipnieuws later nog eens iets meer over dit esthetisch zo prachtige en sociologisch zo interessante gezelschap vertellen.

Beschrijving der opnamen:

K4 Denekamp, 18-8-1942. Rijwielpad Schiphorsterbrug naar Rossum; bij brug over Valtherbeek; langs greppel. Grondwater -20 cm.

K8 Denekamp, 18-8-1942. Rand van het Mors bij Singraven, langs weggetje van fietspad Singraven-Denekamp af. Grondwater -20 cm.

K9 Denekamp, 22-8-1942. Kanaal Almelo-Nordhorn bij Ootmarsumse brug. Grondwater -10 à -20 cm.

K20 Denekamp, 22-8-1942. Singraven, landgoed van Mr. W.J.F. Laan (Mors). Grondwater -50 cm.

C11 Oisterwijk, 12-7-1943. Beerze, 300 m ten noorden van de kampbrug; border langs paadje op oever, volkomen beschut door hoog hakhout.

Tabel 2: (100 = in 4 opnamen voorkomend, 75 in 3, 50 in 2, 25 in 1)

<u>Soort:</u>	<u>Rozep en</u>				
	<u>Denekamp</u>	<u>Noord-Beerze</u>	<u>Zuid-Beerze</u>	<u>gemiddeld</u>	
1. <i>Angelica sylvestris</i>	100	100	100	100	engelwortel
2. <i>Filipendula ulmaria</i>	100	75	100	91,7	moerasspirea
3. <i>Eupatorium cannabinum</i>	100	50	75	75	koninginnekruid
4. <i>Lythrum salicaria</i>	100	50	100	83,3	kattestaart
5. <i>Iris pseudacorus</i>	100	50	100	83,3	gele lis
6. <i>Rubus fruticosus</i>	100	100	50	83,3	braam
7. <i>Galeopsis tetrahit</i>	100	50	25	58,3	hennepnetel
8. <i>Valeriana officinalis</i>	75	100	50	75	valeriaan
9. <i>Cirsium palustre</i>	75	50	50	58,3	kale jonker
10. <i>Achillea ptarmica</i>	75	100	50	75	wilde bertram
11. <i>Lysimachia vulgaris</i>	75	100	100	91,7	wederik
12. <i>Calamagrostis canescens</i>	75	100	25	66,6	pluimstruisriet
13. <i>Urtica dioica</i>	75	50	75	66,6	grote brandnetel
14. <i>Galium palustre</i>	75	50	75	66,6	moeraswalstro
15. <i>Phalaris arundinacea</i>	25	100	100	75	rietgras
16. <i>Scutellaria galericulata</i>	25	75	50	50	glidkruid
17. <i>Equisetum fluviatile</i>	25	75	75	58,3	holpijp
18. <i>Lotus uliginosus</i>	50	50	50	50	moerasrolklaver
19. <i>Glyceria maxima</i>	50	50	50	50	liesgras
20. <i>Poa palustris</i>	50	50	50	50	moerasbeemdgras

C14 Oisterwijk, 12-7-1943. Beerze, westoever aan de beek. Westzijde volkomen beschut door hoog hakhout. Bodem proefvlakte 1 m boven de waterspiegel van de beek.

C12 Oisterwijk, 12-7-1943. Beerze, 100 m ten noorden van C11; rechthoekig van paadje op de westoever. Aan twee kanten omgeven door eiken-, wilgen- en elzenopslag.

C15 Oisterwijk, 12-7-1943. Beerze, oostoever, 100 m ten zuiden van C14; zelfde bijzonderheden. Kruidlaag 25 cm van de oeverrand af genomen.

C16 Oisterwijk, 13-7-1943, oostoever, circa 500 m van de Rozepdreef stroomafwaarts. Naar Oisterwijk circa 20° oplopend. Westzijde open. Ander kanten korenakkers en elzenhout. Grondwater aan oppervlakte.

C18 Oisterwijk, 13-7-1943. Rozep, 20 m ten noorden van de vorige opname; zuidweststrand van mooi elzenbroek. Grondwater -20 cm.

C19 Oisterwijk, 13-7-1943. Rozep, 20 m ten noorden van C18. Bultig terrein, open naar Rozep-zijde. Grondwater -20 cm.

C25 Oisterwijk, 14-7-1943. Beerze, 100 m ten zuiden van kampbrug. Randbegroeiing tussen pad en Beerze, circa 45° hellend. Lemig zand. Boven kruidlaag van 75 cm steken exemplaren van engelwortel uit.

C26 Oisterwijk, 14-7-1943. Beerze, 15 m ten noorden van C25. Bultig terrein geheel open; aan de andere zijde van het pad. Begrensd door oude Beerze-arm, die nu droog is. Vermoedelijk opgehoogd bij normalisatie van de Beerze.

In de opnamen komen verder eenmaal voor: In K4: *Frangula alnus* (vuilboom) +.1 en *Campanula rotundifolia* (grasklokje); in K8: *Aegopodium podagraria* (hanepoot) +.1, *Gnaphalium uliginosum* (moerasdroogbloem) +.1, *Rumex conglomeratus* (kluwenzuring) +.1 en *Agrostis stolonifera* (fioringras) +.2; in K9: *Linaria vulgaris* (vlasleeuwebek) +.1 en *Epilobium hirsutum* (harig wilgeroosje); in K20: *Bidens tripartita* (driedelig tandzaad) +.1; in C14: *Myosotis scorpioides* (moerasvergeetmijnietje) +.2, *Carex vesicaria* (blaaszegge) +.2 en *Rumex acetosella* (schapezuring) +.1; in C15: *Trifolium repens* (witte klaver) +.1; in C16: *Cirsium arvense* (akkerdistel) +.2, *Alopecurus pratensis* (vossestaart) +.1 en *Potentilla palustris* (moerasaardbei) +.2; in C19: *Menyanthes trifoliata* (waterdrieblad) +.1; in C25: *Ajuga reptans* (kruipend zenegroen) +.1 en *Scirpus sylvaticus* (bosbies) +.2.